

Csopor Tibor:

Csillag és ősi szó

(Móra F. Kiadó, Bp. 1977.)

1769 azon ritka esztendőik közé tartozik, amikor a Vénusz — népies nevén Esthajnalcsillag — elvonul a Nap fényes korongja előtt, s napfogyatkozást okoz. Mind maga a jelenség, mind pedig a megfigyelések várható tudományos jelentősége lázba hozta a korabeli csillagászokat. VII. Keresztély dán uralkodó megbízásából vágott neki a hosszú útnak az egyik legkiválóbb csillagász, Hell Miksa is, hogy az északi Vardöben ő vezesse a kutatásokat. Hell társaként — Vénuszt lesni — indult útnak a magyar Sajnovics János is, akit nemcsak csillagászati tevékenysége, hanem főként anyanyelve miatt választott maga mellé a jeles tudós. Ismerte ugyanis a legendát, mely szerint az északi nomád lappok nyelve a finnhez hasonlít, melyet a magyar rokonának tekintenek.

A két tudós hajóútja nem volt zavartalan: heves szél, hosszan tartó vihar tört rájuk, a part ködbe burkolózott, csak néha csillang meg foszforeszkáló állatok testétől a tenger. „... a norvégok nyelve is olyanán formálódik, mint az északi szél: kemény lesz, sűvülő, s nem simulékony.” A kellemetlen, számukra szokatlanul kegyetlen idő miatt a tudósok még Vardöre érkezésük előtt kényszerpihenőt tartottak. „S azután egy pillanat alatt megváltozott minden. Az ajtón váratlanul egy furcsa emberke lépett be... A jövevény beszéde... a magyarul jól tudó Sajnovicsra volt nagyobb hatással. Amikor megszólalt, a fiatalabb csillagász felkiáltott meglepetésében. A kis emberke ajkáról gurgulázó szavak, mondatok csengése, a vendég hanglejtése olyan ismerős volt, mintha az alföldi puszták pásztorait hallotta volna.” A magyar csillagász azonnal munkához látott: összegyűjtötte a lapp ősfogalmakat (testrészek, rokonságneveket, a cselekvéssel, időjárással kapcsolatos kifejezéseket), sőt maga is olyan jól ejtette ki a lapp szavakat, hogy futótűzként terjedt a hír: csillagásznak érte a lappok nyelvét!

Sajnovics kutatása lassú, kitarást igénylő munkát jelentett: először a lapp szó magyar megfelelőjét kereste ki Szenczi Molnár Albert latin—magyar szótárából, majd leírta a magyar szó latin párját, a vardöi plébános pedig — aki tudott dánul — a Leem-féle szótárban kereste meg a szó dán jelentését, s ennek alapján választotta ki a lapp szót. Ennek pedig egyeznie kellett Sajnovics lapp szavával. Kutatásairól írott könyvének Sajnovics a következő címet adta: *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse* (Bizonyítás a annak, hogy a magyarok és a lappok nyelve azonos). Ezzel együtt a nyelvészetben eddig ismeretlen tételt hirdetett meg: „Két nép nyelve akkor is lehet rokon, ha beszélői nem érik meg egymást.” Őseink egykor közös nyelvet beszéltek, a nyelvi változások azonban elhomályosították az ősi rokonságot. Hogyan lehet mégis megállapítani két nyelv rokonságát? A nyelvek ősi sajátosságait kell sorra vennünk, s ezáltal föltárhatóvá válnak a

nyelvfeljődés törvényszerűségei (szabályos hangmegfelelések, az ősi szókinccs egyezése, szófaji megoszlás, a nyelvtan egyéb sajátosságai).

A XVIII. század magyarjai — akik Attila leszármazottainak hitték magukat — nem lelkesedtek a „szarvashúson tengődő, halszagú sátorlakókkal” való atyafiságért. A szellemi élet legnagyobbjai is felsorakoztak Sajnovics ellen, s buzgón fújták Barcsay Ábrahám szállóigévé vált sorait: „Sajnovics jármától óvjuk nemzetünket, / ki Lappóniából hurcolja nyelvünket.”

Sajnovics János műve ma már elnyerte a méltó elismerést: nemcsak szerzője tudományos hírnevét nagyobbította, hanem egyben a finnugor nyelvtudományt is megalapozta.

Noll Katalin

Időtlen idők krónikája

— Reflexiók egy nemrégiben megjelent kötet kapcsán —

Az irodalom nem ismer határokat — legyen bár az egyetlen nemzet tulajdona, avagy éppen két különbözőé. Ámde ha egyetemes világirodalomról van szó, akkor még inkább igaz a kijelentés. Az időtálló, JÓ irodalom mindig és mindenhol szabad utat kap (azaz csak kellene, hogy kapjon). Megszokott, szomorú tényként könyveltük el már igen régóta, hogy az országonként, világrészenként eltérő ideológiák nem mindenki számára voltak elérhetőek, és sajnos azt kell tapasztalnunk, hogy néha manapság is palackba zárt szellemekkel van dolgunk. S mi több: az is előfordul, hogy a kínkeservesen kidugaszolt ósdi palack holmi erjedt illatömegeen kívül semmit sem rejt...

Mégis úgy tűnik, vannak csodák. Vagy talán csak józan ötletek és tiszteletreméltó elhatározások — amelyek aztán valóra is válnak(?). A „Tiltom—Türöm—Támogatom” hármas alapjelszavak ideje rég lejárt. Ma már körülöttünk mindent átértékelnek, újrafogalmaznak. Jó lenne hinni, hogy az elkövetkezendő néhány tíz esztendő (azaz ha lehet, több, a lehető legtöbb esztendő) a „Támogatom”, sőt a „Mindenekekött ezt támogatom” jelszó jegyében fog eltelni. Értem ezen a kultúra, nemzeti kultúránk s az ezzel szorosan összefonódó öszvilágirodalom melletti kiállást.

Az első meglepetésből fölocsúdvá, őszinte örömmel firtogattam végig a nemrég megjelent „IDŐK SZÉP VIRÁGA” című igen szép kiadást, magyar középkori és reneszánsz irodalmi szemelvényeket tartalmazó könyvecskét. A budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó és a bukaresti Kriterion közös gondozásában megjelent antológiát Molnár Szabolcs állította össze és szerkesztette. A vállalt feladat nem volt könnyű, hiszen Szent Istvántól kellett eljutni — lehetőleg nem túl nagy léptekkel — Mohácsig. S bár ennek a fajta irodalmi válogatásnak már vannak hagyományai, mégis, illetve éppen ezért volt különleges munka egy lehetőleg újszerű, más oldalakat is feltérképező kronologikus sorrend

megalkotása. Mert az érték így is érték marad, s ráadásul a több szemszögből történő vizsgálat esetleg eddig rejtett információkat dekódolhat.

Irodalmunk két igen jelentős korszaka válik eleven-mozgó történelmi némafilmmé, s mintegy 400 oldalas forgatókönyv pereg végig irdatlan sebességgel, maga után rántva mindenestül az egész vetítőgépezetet — képzeletünk korlátok nélkül szárnyalhat a sokszor mindmáig is keservesen aktuális, hajdani nagy elődeink által megfogalmazott gondolatok felett.

„Művelődési és irodalomtörténeti hagyományaink teljes jogú örökösei vagyunk. Irodalomtudományunkat nacionalizmustól mentes törekvéseiben nem a múltba leragadó szempont vezeti, hanem nemzeti kultúránk történeti kutatásainak alapelveiben kifejeződő nemes szándék, hogy korszerű elméleti megalapozottsággal újra számba vegye írott és nyomtatott értékeinket, és felkutasson minden rejtett vagy eddig kellőképpen nem becsült, kallódó kincset” — írja többek között előszavában Molnár Szabolcs.

Megnugató lenne, ha egyszer valóban mindennemű mellékes gondolatoktól, ellenséges feltételezésektől, megrogzított előítéletektől mentessé válna a világ, a társadalmi felfogásmód, az ember—ember érintkezés.

„Mindenkori idejük van a zsolnároknak!” — olvashatjuk a már említett bevezető első soraként. József Attila mélyen átgondolt kijelentése az irodalom, a közös európai irodalom történeti egységére, szoros egybefonódására utal és figyelmeztet. Ugyanakkor a régi magyar irodalom kutatásának és népszerűsítésének parancsát is magában hordozza. A hajdani — és napjainkban is mindinkább látható, érezhető — romániai törekvésekkel szemben a magyar művelődés éppen a történelmi (ön)tudat rövidere zárását eredményező szűkítő nézetek ellen lép fel azzal, hogy a műveltség mélyrétegeibe enged betekintést, s a régi és az új szerves kapcsolatának élesztésével a jelen—jövő gondolkodási koncepcióját próbálja életben tartani. Ha kell, a végső erőfeszítésig, akár a mesterséges lélegeztetésig. Adja az Ég, hogy ez utóbbi már ne következzen be.

Régi írások mai aktualitással. Régmúlt idők krónikáisi szólnak nekünk, értünk és általunk. Általatok, Tisztelt Kiadók, akik karöltve vállaltátok ezt a nemes munkát! Nagy öröm az is, hogy (amint hírlík, a közeljövőben, vagy netán már kapható is?) folytatás is lesz, és további szövegnél szebb kötetekkel örvendeztetitek meg majd a hálás olvasóközönséget.

Említésre méltó még a kötet utolsó négy oldalnyi része is. Merthogy 1990. május 18-án a Kriterion Könyvkiadó és a Csíkszeredai Könyvterjesztő Központ együttes kezdeményezésére létrejött az ún. KRITERION ALAPÍTVÁNY. A rövid tájékoztatóban olvashatunk az alapítvány célkitűzéseiről, jövőbeni terveiről, lehetőségeiről.

Első lépésként tehát megjelent EZ a könyv. Két ország egyazon szándéka alapján — azaz a közös hídépítés akarata alapján, mert csak így, egymástól

tanulva hidalhatjuk át a szó szoros értelmében népeink egymás ellen épített akadálytorlaszait.

Végezetül pedig hadd álljon itt egy kis részlet megfontolásképpen hajdani dicső királyunk egyik intelméből, mégpedig „A vendégek befogadásáról és gyámoltatásáról” című fejezetből:

„...mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot dísztí, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedésül elrettenti. Mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámoltasd és becsben tartsad, hogy rólad zivszerebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.”

Úgy gondolom, ha ez utóbbiakat egyszer valóban komolyan vennék mindazok, akiknek Ezt kellene tenniük, nos akkor talán elmondhatnánk: lám, sikerült legyőzni a félelmetes HÉTFEJŰT! Lám, így is lehet együtt élni.

... Hol vagytok, dicső sárkányölő királyfiak?!?!?!?

Banner Géza

A nyelvészetről egyes szám első személyben

[szerk.: Sz. Bakró-Nagy Marianne—Kontra Miklós]
(Az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1991.
270 oldal.)

Minden tudomány munkához egyfajta megszállottság kell — ez kétségtelen. A nyelv a kommunikáció eszköze, s így ismerete és helyes használata mindenki számára feltétlenül szükséges — ez is kétségtelen. Engem mégis mindig ámulatba ejt ez a fanatikus embertípus, aki akár egész életét is a nyelv megismerésére, esetleg fejlesztésére áldozza. Örölük, a nyelvészekről szól ez a kötet.

A nyelvészetről — egyes szám, első személyben. Felhívja ugyan a figyelmet, de nem kelti fel az érdeklődést ez a cím. Egy magyar szakos nem rohan oda a polchoz, hogy belelapozzon, vagy pedig belelapoz, mert azok a sokszor „sommás” diákélmények jutnak az eszébe, amelyekre Piti Ferenc gyűjtött csoportja épp a Nyelvelő hasábjain. Pedig a könyv nem erről szól. Ezúttal nyelvészek vallanak önmagukról, munkájukról. Interjúkötet ez: a riportalányok azonos kérdéseket kaptak, melyekre saját szemszövegükből és tapasztalataik alapján válaszolnak.

Számomra a legizgalmasabb az „Ön hogyan vált nyelvészzé?” és a „Nyelvészé válásában volt-e valakinek, valaminek döntő hatása?” kérdések voltak. Meghökkenő, hogy mennyire különböző érdeklődésű emberekből lett nyelvész. Hajdú Péter az akusztikát szerette, s így talált rá véletlenül a hangtan érdekes